

HET PROTESTANTISME IN OOSTENDE

Kurt Borgoo

De aanwezigheid van de Engelse kerk in Oostende is geen toeval. Oostende is als havenstad altijd al een broeinest van protestantisme geweest. Aanvankelijk vooral anabaptistisch en calvinistisch, later calvinistisch en anglicaans en uiteindelijk vooral anglicaans. Tijdens deze woelige tijden is er steeds van enige continuïteit sprake geweest, zij het dat ze niet altijd evenzeer in de openbaarheid kwam.

Aanloop tot het protestantisme

Het protestantisme zoals het in de zestiende eeuw ontstond moet in een breder historisch perspectief gezien worden. De kruistochten, tussen de elfde en de dertiende eeuw, betekenden het hoogtepunt van de pauselijke macht. Vanaf de veertiende eeuw echter trad het verval in. Bovenaan de kerkelijke hiërarchie leidde dit verval tot het Westers schisma (1378) waarbij drie pausen het primaatschap opeisten. Bovendien taande het pausdom onder de kritiek op de invoering van de Sint-Pieterspenning. Ook bij de lagere clerus liep het fout. Weinig priesters waren geschoold en het officiële celibaat werd amper nageleefd. Controle van bovenaf was er zelden. Het gewone volk nam zijn toevlucht tot bedevaarten en aflaten.

Op deze mistoestanden werd al in de veertiende eeuw gereageerd door o.a. John Wycliffe in Engeland en Jan Hus in Bohemen, die de Kerk wilden hervormen naar de Bijbel en geen beeldenverering en geen paus wensten, omdat dit onschriftuurlijk zou zijn. Hun ideeën kenden weinig succes. Zijzelf werden terechtgesteld en hun werken werden weinig verspreid, omdat de boekdrukkunst er nog niet was.

Een andere reactie was de observantiebeweging binnen de kloosterorden die de observantie, de strenge, oorspronkelijke kloosterregels volledig toegepast wilden zien. Ook nieuwe kloosterbewegingen zoals de Moderne Devotie van Geert de Groote zagen het licht. In de meeste steden, waaronder ook

Oostende werden in rederijersstukken kanttekeningen gemaakt bij het geestelijk leven. Jacob van Maerlant gaf zelfs openlijk kritiek op de levenswijze van de priesters en wilde net zoals Hus en Wycliffe terug naar de bron, de Bijbel.

Deze binnenkerkelijke hervormingspogingen haalden weinig uit. Een reactie kwam pas nadat de Augustijnermonnik Maarten Luther in 1517 in Wittenberg zijn 95 stellingen openbaar maakte. Doelwit hiervan was vooral de aflatenhandel. Toen Luther weigerde zijn stellingen te herroepen werd hij door Leo X de Medici geëxcommuniceerd. In 1520 vaardigde de Duitse Keizer Karel V de doodstraf uit tegen de kettters. Een staatsinquisitie werd naast de kerkelijke ingericht en censuur werd ingesteld. De boekdrukkunst zorgde er echter al snel voor dat zijn ideeën over gans Europa, met inbegrip van de Nederlanden verspreid geraakten. In 1555 waren de Scandinavische landen en twee derden van de Duitse staten tot de leer van Luther overgegaan.

Protestantisme in de Nederlanden

Door de ligging van de Nederlanden, de hoge graad van alfabetisme en de relatieve welstand raken de hervormingsideeën bij ons snel verspreid. Vier stromingen vielen waar te nemen.

Het **lutheranisme** had al in 1520 in Brussel een noemenswaardige aanhang. De leperse Augustijnermonnik Jacob Probst moest in 1522 voor de Inquisitie in Brussel zijn dwaalingen afzweren. Op ketterij stond meestal de doodstraf wanneer de ongelukkige door een wereldlijke rechtbank werd veroordeeld. De keizer zag in de ketterij immers een aantasting van zijn gezag over het Roomse Rijk. Wanneer hij door een kerkelijke rechtbank, zijnde de Heilige Inquisitie veroordeeld werd kon hij zich 'bekeren' en werd hij niet ter dood veroordeeld. Het lutheranisme dat winst uit kapitaal als een erge zonde beschouwde en vooral in het agrarische

Duitsland aanhang had, kende meestal weinig succes bij de verstedelijkte bevolking in de Nederlanden.

Het **zwinglianisme**, genoemd naar de Zwitserse hervormer Zwingli kende bij ons weinig succes, maar was belangrijk voor de invloed op het calvinisme. Zwingli stond een beeldenloze eredienst en een symbolische uitleg van de sacramenten voor.

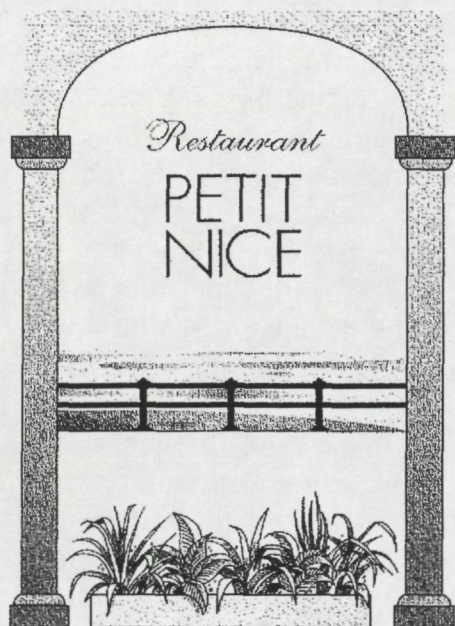
De **wederdopers** of **anabaptisten**, in de Nederlanden ook wel **mennonieten** genoemd naar hun leider Menno Simonsz geloofden in de volwassenendoop i.p.v. de kinderdoop, in gemeenschap van goederen en in een strenge tucht. Deze wederdopers vonden hun aanhang in de lagere, arme sociale klassen. Contact met de overheid werd vermeden, wat hen gevaarlijk maakte voor de heersende machten. Deze wederdopers werden omwille van het sociaal-revolutionair karakter van hun opvattingen zeer streng vervolgd. Zelfs na afzwering werden ze ter dood gebracht.

Samen met het anabaptisme was het **calvinisme** de leidende protestantse stroming in Vlaanderen. Het calvinisme verdrong bij ons het lutheranisme omdat Calvijns theorie geldhandel en winst rechtvaardigde vanuit

een predestinatieleer. Bij de nieuwe klasse van handelaars, burgers, ondernemers en speculanten van dit proto-kapitalistische stelsel werd Calvijn zeer populair. Het calvinisme kende een strikte hiërarchie binnen de geloofsgemeenschappen. Bovenaan stonden de predikanten die een theologische opleiding hadden genoten. Ouderlingen hadden geloofsbijstand als taak en zetelden samen met predikanten in de kerkeraad. Diakens verzorgden de ziekenzorg. Het calvinisme drong vanaf 1540 vanuit het Zuiden (Doornik en Valenciën) de Nederlanden binnen. Te Doornik waren de hervormden vanaf 1560 minstens even talrijk als de katholieken. Ze bezetten ook sleutelposities in het stadsbestuur en konden zo de repressie van de centrale regering boycotten.

Sporen van het protestantisme in onze stad tot 1566

Aanvankelijk waren twee grote strekkingen aanwezig, nl. het gereformeerde protestantisme van oorspronkelijk lutheraanse en later van calvinistische signatuur en het anabaptisme.

Het meest zonnige hoekje van Oostende heet Petit Nice.

Daar vindt men ook het gelijknamige restaurant Petit Nice, op een boogscheut van het Casino.

Gastheer Herbert en gastvrouw Cathérine zorgen ervoor dat u zich snel thuis voelt in een sfeervol kader.

Kwaliteit, sfeer, service met een glimlach.

Albert 1 Promenade, 62b, 8400 Oostende • Tel. 059/80.39.28 • Fax 059/80.96.44 • www.petitnice.be

De eerste gekende aanwezigheid van het **gereformeerde protestantisme** in onze stad dateert van 1542. In de correspondentie van de plaatselijke Oostendse clerus en de Officialiteit, de priester die in naam van de bisschop de geestelijke macht uitoefende en te Brugge zetelde, werd gewag gemaakt van 'een ketterse Oostendenaar'.

Na 1560 nam het belang van het gereformeerde protestantisme toe ten nadele van het anabaptisme. Hoewel geen duidelijke grenzen tussen beide strekkingen te onderscheiden zijn, zeker niet in een relatief kleine plaats als Oostende waar van een strakke organisatie of van gesloten groepen weinig sprake was. Toch is het treffend dat de in maart 1561 gearresteerde François Haghebaert toegaf naar bijeenkomsten van de nieuwe religie te zijn geweest, maar uitdrukkelijk bestreed dat hij in het gezelschap van anabaptisten had verkeerd en niet wist wie hun leraar was. Op de bijeenkomst had hij wel kritiek op de roomse avondmaalopvatting, de biecht en de heiligenverering gehoord, maar niet op het doopsel. Zowel Haghebaert als priester Andries Aernouts wezen een zekere Adriaan Lhermite aan als centrale figuur van de Oostendse gereformeerden. In diens huis hadden vergaderingen en bijbellezingen plaats. Invloedrijk en welgesteld herbergier Hiëronymus Oliviers, die nog van zich zal laten horen in 1566 noemde in het openbaar de Kerk het Huis der Afgoden. 's Avonds werd in de Oostendse straten gedanst op de melodie van liedjes die de 'Babylonische Hoere', de rooms-katholieke Kerk dus, bespotten. Vanop zijn preekstoel reageerde de pastoor, maar als vergelding klopten onbekenden 's nacht herhaaldelijk op zijn deur, hem 'eenen grijpenden wolf' noemend.

Na de arrestatie van Haghebaert in maart 1561 verkochten verschillende nieuwgezinden hun bezittingen. Tussen 1561 en 1563 vertrokken 31 personen die gekend waren voor hun ketterse sympathieën met hun gezinnen uit Oostende. De meesten vertrokken naar Harlingen in Friesland of naar 'Oostland', de Duitse kusten, waar ze vooral in Danzig (nu Gdansk, Polen) en Koningsberg (nu Kaliningrad, Rusland)

onderdak vonden. Onder deze emigranten waren enkele van de meest vermogende families uit Oostende.

In 1564 werd in een onderzoek van de Raad van Vlaanderen Oostende als een plaats met een noemenswaardige protestantse aanwezigheid gesignaleerd. Het lag niet voor de hand iemand in Oostende omwille van zijn sympathieën te arresteren. De soevereinbaljuw van Vlaanderen die vooral voor criminele zaken en de openbare veiligheid instond had in Oostende geen bevoegdheid. De hoofdbaljuw van Oostende woonde in Brugge en de onderbaljuw, Frans Christiaens, een cafébaas dacht er niet aan verdachten in te rekenen die hij tot zijn klanten rekende. Hij sloot ook de ogen wanneer een nieuwgezinde zijn bezittingen verkocht en uit de stad trok. Het is aannemelijk dat Oostende voor nieuwgezinden een geliefkoosd toevluchtsoord was, hoewel daar om de bovengenoemde redenen geen sporen van terug te vinden zijn in de baljuwsrekeningen.

De andere sterke protestantse beweging, het **anabaptisme** beleefde in 1538 een noodlottig jaar. In het Duitse Münster kwam Jan van Leiden aan de macht en oefende een proto-communistische dictatuur uit met confiscatie van goederen, geïnstitutionaliseerde polygamie en intolerantie jegens niet-wederdopers. Ook vanuit Vlaanderen vertrokken velen naar Münster, dat tot Nieuw Jeruzalem werd omgedoopt. Al snel kwam aan deze theocratische dictatuur een einde toen een alliantie van bisschoppelijke troepen en geschokte calvinisten Münster innamen en Jan van Leiden een vreselijke dood stierf. Ten gevolge van dit falen, verdwenen de anabaptisten een tijdje uit de openbaarheid.

Ze waren desalniettemin ook in Oostende aanwezig. In 1543 werd wederdoper Adriaan Adriaensz uit Dordrecht te Oostende gezeseld en voor eeuwig uit Vlaanderen verbannen. Een vrij milde straf in vergelijking hetgeen een Oostendse schoenmaker overkwam toen hij in het openbaar had beweerd dat priesters de bijbel verkeerd uitlegden. Het koste hem in 1545 het hoofd met het zwaard. In 1558 kwam de familie De Zwarte die oorspronkelijk van Dranouter was onder verdenking wanneer vader Jacob weigerde

zijn zoon te laten dopen. Bij zijn ondervraging bleek dat hij intense contacten onderhield met de Brugse kern van wederdopers. In 1558 belandde hij op de brandstapel. Drie jaar later kwamen Hubrecht Roeps en Gillis Toors uit Menen afkomstig in opspraak wegens 'horribele blasphemien' jegens de Maagd Maria en de Eucharistie. Ze hadden meer geluk dan hun streekgenoot en konden veiliger oorden opzoeken. Hieruit blijkt dat er goede contacten bestonden tussen Oostendse wederdopers en hun gelijkgezinden uit het Westkwartier (Menen, Poperinge,...), precies de streek waar de massale overgang naar het protestanisme zich het vroegst voordeed en van waaruit in 1566 de - nochtans hoofdzakelijk calvinistische - Beeldenstorm zou losbarsten.

In 1561 werden te Brugge dertig wederdopers gearresteerd, waarvan enkele uit Oostende. Gewaarschuwde Oostendse wederdopers konden vluchten naar Harlingen.

(Wordt vervolgd)

DEPOT
Vanhoutte
DRANKENHANDEL

Oostendelaan, 272 Middelkerke
059/ 31.15.15

DRINK-SHOP

Aartshertoginnestraat, 51 Oostende
Tel 059/ 70.49.89

Oostendse Steenweg, 131 Brugge
Tel 050/ 32.22.25

Uit sympathie